

Společný prostor v sémiotickém bokorysu

JARMILA DOUBRAVOVÁ (PRAHA)

Key words:

Semiotic activities, the period of the 1960s, common semiotic areas

Abstract: Common area from the semiotical viewpoint.

The author recollects many activities in the field of semiotics, as well as in musicology. They concerned the common cultural roots and the similar or identical aims. These were refreshed in time of political warming up in the 60th. Many of them found their continuation in our time as well.

Společný prostor česko-slovenských či slovensko-českých vztahů má jak společenský, tak osobní rámeček: většinou se prolínají. Společenský rámeček mé generace se započal rozvíjet v 60. letech v rámci Nové hudby (přesný název by tedy měl znít: Společný prostor v muzikologickém a sémiotickém bokorysu) – a to díky Smolenickým seminářům¹. Ty tenkrát znamenaly něco naprosto nového a mimořádně zajímavého. Jednalo se nejen o přednášky slovenských i českých specialistů o kompozičních i technických problémech Nové hudby, ale také o účast vynikajících osobností, např. Karlheinz Stockhausena a konečně o prezentaci avantgardní slovenské hudby, zvl. pak souboru Hudba dneška Laco Kupkoviče a dalších skladatelů. Zvláštní roli v tomto kontextu zaujala osobnost Dr. Eduarda Herzoga (1916–1997). Narozen na Slovensku, žil v Praze. Kromě dokonalé jazykové výbavy (10 jazyků) a hlubokých znalostí druhé vídeňské školy, jakož i technických znalostí s reprodukcí hudby a objevem tzv. všintervalových řad byl Dr. Herzog jednou z vůdčích osobností Nové hudby, a zvl. pak hudby elektronické. Byl též osobním pří-

¹ Smolenické semináře: srov. článek E. Pensdorfové v Hudebních rozhledech, 22, 1968; srov. též rozsáhlou studii CHALUPKA, Lubomír: *Aktivita slovenských hudobníkov v kulminačnej fázi formovania slovenskej hudobnej avantgardy v 60. rokoch uplynulého storočia*. In: Česká a slovenská hudba a totalita a hudební Chrudim. (Sborník z konference v Chrudimi 2009.) Ed. J. Doubravová. Chrudim, Ateliér 2010, s. 55–78.

telem české osobnosti hudby 20. století – Miloslava Kabeláče (1908–1979), pracoval v Čs. rozhlasu a nakladatelství Supraphon. Účastnil se Smolenických seminářů a vzhledem ke svým matematickým znalostem byl též pravidelným účastníkem seminářů Hudba a matematika.²

Setkání se skladatelem Romanem Bergrem na konferenci o interpretaci v Praze roku 1988, zahrnující tenkrát celostátně vskutku široký kontext od právního po hudební, pak znamenalo pozvání na semináře sdružení Hudba a matematika. První z nich Nestandardne aplikacie matematiky se konal na podzim 18.–20. listopadu 1988 v Dolnej Krupej. Přítomní skladatelé a teoretici – R. Růžička, A. S. Piños, L. Chalupka, I. Stadtrucker ad. (Durajova, Dudek, Ferková, Gaher, Kartak, Molnar, Rajčan, Sikora) – se vyjadřovali k speciálním problémům Nové hudby a matematiky. Pozvání signované R. Bergerem a B. Riečanem, bylo odesláno z Matematicko-fyzikálnej fakulty, katedry aplikovanej matematiky Univerzity Komenského, Bratislava – Mlynská dolina.

Druhé oznámení: se týkalo semináře Matematika a hudba v Liptovském Mikuláši 12.–14. května 1989. Na programu byly referáty následujících skladatelů a teoretiků: M. Hrubý, M. Káčerík, M. Kadúch, R. Růžička, E. Herzog, V. Majerník, O. Kopanev, I. Medek, J. Molnár, L. Chalupka a můj. V rámci semináře se konal varhanní koncert I. Skuhrové. Nezapomenutelný byl výlet do Sv. Kríža, obce se stavbou, která se dostala jako pamětihodnost na seznam UNESCO a díky tomu jako jediná obec v tehdejších československém státě mohla nést označení “Svatá“. Obrovský dřevěný kostel, zbudovaný mistry řemesla pro stavbu lodí bez jediného kousku kovu, by byl mohl pojmout několik set věřících nebo návštěvníků. Na jeho varhany nezapomenutelně improvizoval Prof. Dr. Belo Riečan, DrSc.³ Semináře se konaly od roku 1984. Naposled jsem se účastnila v roce 2008 v Banské Bystrici referátem o fraktálech a díle M. Kabeláče. Referát pak vyšel ve sborníku.⁴

² DOUBRAVOVÁ, J. – PIÑOS, R. – BERGER, R. – RIEČAN, B.: *4 x o Dr. E. Herzogovi*. Opus musicum, 23, 1991, s. 200–206, č. 6. Šlo o připomenutí 75. narozenin hudebního režiséra, který mj. vytvořil kontakty se světovými centry elektronické hudby, jako byla Paříž, Utrecht a Kolín n. Rýnem. Mimořádné jazykové znalosti ho předurčily k překladům teoretiků z oblasti Nové hudby, např. Hanse Jellineka či Pierra Schaeffera. Dr. Herzog byl však také pianistou a skladatelem, jakož i pedagogem. Srov. k tomu též nekrolog A. S. Piñose v Bulletinu SEAH 1997/4.

³ Srov. k tomu komentář v Hudební vědě, 18, 1988, č. 2.

⁴ *Fraktály: Kupka, Muzika, Kabeláč a Suchoň*. In: Tvorivý odkaz Eugena Suchoňa v kontexte miesta, doby, vývoja a diela vrstevníkov. Ed. L. Chalupka. Bratislava, Katedra hudobnej vedy FF UK 2009, s. 205–218.

V 80. letech se slavilo výročí 70. let existence státu a v té souvislosti také vzájemných vztahů. Československá televize uvedla cyklus Společnou cestou Čechů a Slováků k výročí roku 1988.⁵ Uměnovědné katedry UK a katedry estetiky a vied o umení FF UK v Bratislavě uspořádaly k 70. výročí vzniku ČSR dvoudenní konferenci 23.–24. listopadu 1988. Konference se týkala následujících okruhů: kulturní dědictví, česko-slovenská vzájemnost, metodologické otázky estetiky a jednotlivých uměnověd.⁶

Je třeba připomenout, že památná řeč Václava Havla při přejímání ceny německých knihkupců *Slovo o slove* vyšla v Literárním týždenníku již v pátek 8. prosince 1989.

Na podzim roku 1989 získala cenu hudební kritiky nová skladba Vlada Godára *Darjačangin sad*. Pro Hudební rozhledy pak byla psána její analýza.⁷ Na počátku 90. let se pak uskutečnil na Vysoké škole múzických umění týdenní seminář hudební sémiotiky (1990). Pozvání do Nitry mi umožnilo prezentovat přednášku o gregoriánském chorálu v české a slovenské hudbě 20. století (1991).⁸ Pozvání na konferenci o drastičnosti a brutalitě výrazu v umění pak následovalo (1994). V Bratislavě na pozvání Petra Zajace bylo možné více poznat jak profesora Františka Mika, který se občas účastnil tzv. mezioborových seminářů Sávy Šabouka ze 70. a 80. let, tak i paní profesorku Noru Krausovou.⁹ Shodou okolností v letošním listopadu profesor Miko odešel. Řadu jeho žáků starší, střední i mladší generace bylo možné zažívat i na mezinárodních konferencích a

⁵ Na tomto projektu jsem se podílela jakožto muzikoložka, specializovaná na 20. století. K tématice české a slovenské hudby 20. století srov. též sborník z kolokvia Galerie hl. m. Prahy – *Česká kultura na přelomu 50. a 60. let* (1988), jakož i katalog k výstavě *Ohniska znovuzrození* (1994) v Galerii hl. m. Prahy (i když šlo o české umění v letech 1956–1963, vzájemnou spolupráci nebylo možné pominout, neboť byla jedním z motorů vývoje), jakož i zvl. *Česká a slovenská hudba 1945–1980* v časopise *Hudobný život*, kde vyšla na tři pokračování v č. 7, 8 a 9. Z poslední doby je pak třeba znovu zmínit sborník *Česká a slovenská hudba období totality a hudební Chrudim* (2010).

⁶ Konference se účastnili např. pozdější profesori Petr Wittlich, Lubomír Chalupka, Vlastimil Zuska či kolegyně Zdena Kalnická ad.

⁷ *Tragika a mýtus*. Hudební rozhledy, 42, 1989, č. 10, s. 561–565.

⁸ *Maska a tvář. Chorál v československé tvorbě po r. 1945*. Slovenská hudba, 18, 1992, č. 2, s. 189–202.

⁹ Srov. k tomu mj. *K problematice struktur ve společenských vědách*. Uměnovědné studie V. Praha, Ústav teorie a dějin umění ČSAV 1984 se studii jak Z. Mathausera, tak F. Mika; o zmiňované konferenci v Nitře vyšla glosa v Literárních novinách 1994, č. 47; budiž dále uveden internetový zdroj s nekrologem k úmrtí pana profesora Mika. Je to: <http://kultura.sme.sk>

kongresech. Nelze se divit, že ho kolegové – ať již z oblasti literatury nebo oblasti hudební – považovali za svého guru. Byl nejen zakladatelem nitranské školy literární komunikace, inventorem komunikačně-sémioticky-stylistického modelu literárních textů, ale hlavně nezapomenutelným člověk, který jednal vždy zdvořile, mluvil jemně, ale jasně.

Pokud se týká vlastních sémiotických aktivit, započaly po obnovení činnosti sémiotické skupiny při tehdejší Čs. kybernetické společnosti v roce 1990, a to pozváním slovenských kolegů k účasti na přednáškách. Tak v Praze počátkem 90. let přednášel např. Prof. Dr. Július Krempaský DrSc., ad.¹⁰

Sborník *Czech and Slovak Semiotics*, čtvrté číslo čtvrtého ročníku časopisu *Europäische Zeitschrift fuer Semiotische Studien*, vznikl na výzvu rakouských kolegů¹¹. Vyšel v roce 1992: Pavel Cmorej, Ladislav Lajcha, Peter Zajac a Tibor Žilka zastupovali slovenskou část a slovenskou tematiku. Jan Bernard, Ivan Bystřina, Petr Hájek, Miloš Jůzl, Stanislav Komárek, Pavel Materna, Bohumil Palek a Jiří Pavelka spolu s editorkou část českou. Měla se účastnit též psycholožka a dlouhodobá členka sémiotické skupiny Dr. Miluše Sedláková, která se zabývala mentálními modely, ale bohužel pro pokračující chorobu na poslední chvíli odřekla. Sborník pokrýval následující oblasti, filmovou vědu, kulturní sémiotiku, logiku, hudební rétoriku a narativnost, sémiotiku divadla, sémiotické aspekty kartografie, literární sémiotiku a estetiku. Předmluva poukazovala jak na skutečnost rozšíření sémiotiky v různých tradičních společenskovědních oborech, tak na to, že název reflektuje nový politický fakt, nicméně – jak napsal Jeff Bernard (1943–2010), editor časopisu a vůdčí osobnost rakouské sémiotiky¹² – duch sborníku zůstává nedotčen faktem oddělení obou národností, neboť „*společná kultura se nedá politickými dekrety z dneška na zítřek rozštípnout*“.

Tato skutečnost zůstává do dneška živá díky osobním kontaktům v minulosti a současnosti a díky takovým vynikajícím osobnostem jako byly

¹⁰ Srov. mj. KREMPASKÝ, Július: *Vesmírne metamorfózy*. Bratislava 1988. V časopisu *Literárny týždenník* vyšla studie KREMPASKÝ, Július: *Súčasný obraz sveta očami fyzika*. *Literárny týždenník*, 1992, č. 18, s. 1, 12–13. Ta vedla k jeho pozvání.

¹¹ Srov. *Existuje „slovenská sémiotika?“* In: Areálová slavistika a dnešní svět. Ed. I. Pospíšil. Brno, Česká asociace slavistů, Tribun EU 2010, s. 167–171. Jako členka výboru *Deutsche Gesellschaft fuer Semiotik* v letech 1990–2000 jsem byla vyzvána k napsání profilu československé sémiotiky: DOUBRAVOVÁ, Jarmila: *Zur Lage der Semiotik in der ehemaligen Tschechoslowakei*. *Zeitschrift fuer Semiotik*, 1993, č. 3–4, s. 353–361.

¹² Srov. tamtéž.

v oblasti společenských věd zvl. Prof. Dr. Zdeněk Mathauser, DrSc., udržující živé kontakty zvl. s Nitrou a Bratislavou či jako je Prof. Dr. Ladislav Tondl, DrSc., spolupracující s Banskou Bystricí a Bratislavou.

Možnost účastnit se projektu hudební sémiotiky, iniciovaném skladatelem a teoretikem Júliem Fujakem, byla pro mne z více důvodů vítaná. Sborník z konference *Konvergence a divergence existenciální sémiotiky*, která se pak konala v Nitře v roce 2007, vyšel ještě téhož roku.¹³ – Nejinak tomu bylo se sborníkem o Petru Faltinovi¹⁴, jakož i snad bude vzhledem k letošní konferenci v Banské Bystrici, věnované osobnosti a dílu jubilujícího Romana Bergera (nar. 1930).¹⁵

Je však třeba předeslat, že v oblasti hudby a muzikologie jedno z nejživějších období vzájemných vztahů představovala 60. léta. Je třeba upozornit zvl. na dvě aktivity, spjaté mj. s jednou z osobností Nové hudby a později vnitřního disentu, totiž Vladimírem Léblem (1928–1988): sborník *Nové cesty hudby 1. a 2.* (1964, 1969), na němž se podíleli čeští a slovenští autoři, a dále pak projekt SUPRAPHONU *Musica Nova Bohemica et Slovaca*: jako č. 1 této edice vyšlo *Vzkříšení Jána Cikkerera* se studií Vladimíra Lébla. Celkem v této edici vyšlo 24 titulů.

Vraťme se však ještě do konce minulého století, tj. do let devadesátých a k sémiotice:

V zimě roku 1995 uskutečnila sémiotická skupina svou druhou konferenci na téma *Společenské hry. Analytický aspekt*.¹⁶ Sborník z konference 1995 byl věnován památce kolegy Doc. Dr. M. Procházký, CSc. Díky jeho iniciativě vyšla v časopise *Znakolog* v roce 1996 (Mezinárodní ročenice pro slovanskou sémiotiku – jak zněl podtitul) obsáhlá bibliografie českých a slovenských sémiotických studií.¹⁷ Stalo se tak díky jednomu z vydavatelů, slavistovi a sémiotikovi Petru Grzybkovi a jeho přátelství s kolegou Procházkou. – Konference se konala s mezinárodní účastí presidenta IASS/AIS Prof. R. Posnera, vice-presidenta Prof. G. Deledalla s chotí a Doc. Dr. Dagmar Schmauks ze Saarbrückenu. Ze Slovenska se přihlásili kolegové z Bratislavy – Peter Zajac, Valér Mikula a Roman Berger, kteří

¹³ Srov. FUJAK, Július: *Hudobné korela(k)tivity*. Nitra, UKF 2008; recenze: *Hudební věda*, 46, 2009, č. 1–2, s. 191–193.

¹⁴ *Historické kořeny sémiotiky P. Faltina*. In: *Otáz(ni)ky hudobnej sémiotiky a estetiky*. Ed. J. Fujak. Nitra, FF UKF 2010, s. 167–171.

¹⁵ Jedná se o studii *Symboly a umění svědectví*. Sborník k výročí osmdesátin skladatele Romana Bergra se připravuje k Banské Bystrici, ed. Z. Martináková.

¹⁶ Srov. *Sémiotická konference*. Tvar, 1996, č. 1, s. 2–3 (glosa); P. Zajac se též účastnil některých rakouských sémiotických konferencí ve Vídni.

¹⁷ Srov. *Znakolog* (An International Yearbook of Slavic Semiotics), 6/7, 1996, Wissenschaftlicher Verlag Trier, s. 290–334.

ale vzhledem ke krajně nepříznivým povětrnostním podmínkám nemohli přijet. Oba posledně jmenovaní však poslali své texty do sborníku. Skupina kolegů z Nitry přijela den předem vlakem: Renata Beličová, Dagmar Inštitutorisová, Eva Kapsová a Mária Valentová. První tři jmenované se pak účastnily svými texty ve sborníku, kolegyně Valentová se živě účastnila diskuse.

Mezi jedenácti českými příspěvky byl i ten profesora Vladimíra Karbusického (1925–2002), který žil od roku 1969 v Německu, v 90. letech pak v Hamburgu. Jeho příspěvek se týkal horké a hořké aktuality donašečství, a to na historickém příkladu talentovaného libretisty *Prodané nevěsty* Karla Sabiny, jakož i na Čapkově modelu neschopného skladatele Foltýna. Sborník, na nějž editorka sháněla dotaci, pak vyšel pozdě, ale přece v Plzni.

Subjekt-autor-auditórium; subjekt v priestoroch umenia – Častá Píla, – to byla mezinárodní konference, konající se 15.–18. listopadu 1996. Účastnili se jí např. Wolfgang Welsch, Holt Meyer a Herta Schmid (N), Jean-Pierre Faye a Francois Dosse (F), Aleš Erjavec (SL), Bohdan Dziedmidok (PL), Anti Randviir (EST), Zuzana Stolzová-Hladká (GB), a řada slovenských a českých filozofů a literárních vědců, např. O. Bakoš, P. Minár, P. Sýkora, T. Horváth ad., či Zd. Mathauser, M. Petříček, J. Hroch ad. I když těžiško bylo položeno do filozofického či estetického pole, přesto se dostalo i pozornosti autorům povýtce sémiotickým, jako byli např. R. Barthes, Ch. S. Peirce či E. Cassirer. Otázka kódů auditoria, které „dešifruje jednotlivé texty a tak vlastně udržuje při životě neustálé dění smyslu“ byla jednou těch hlavních, jak to též zdůraznil v předmluvě ke sborníku P. Michalovič.¹⁸

Osobně důležitou událostí byla pro mne nejen profesura na FF UKF v Nitře, kde byla akreditovaná estetika jako obor (tak tomu nebylo ani na Karlově, ani na Masarykově univerzitě), ale také spolupráce v rámci Římského klubu: díky aktivitám Prof. Dr. Belo Riečana, DrSc., a prof. Dr. Milana Mareše, DrSc., si obě krajiny vzájemně uznávají univerzitní hodnosti od roku 1993. Letošní zasedání České asociace v Olomouci pod vedením docenta Pavla Nováčka přineslo mj. i mimořádně zajímavý referát MUDr. Juraje Mesíka ze Slovenské asociace RK, jakož i referát profesora Mikuláše Huby ze Slovenské akademie věd.

Náhoda tomu chtěla, že jsem na sémiotické konferenci v roce 1995 na univerzitě v Kasselu potkala slovenskou vstřícnou sociologicky zaměřenou kolegyni, která mi nabídla svou vizitku. Jaké bylo moje překvapení, když jsem se pak s jejím jménem setkala v kontextu slovenské politické

¹⁸ Srov. *Subjekt-autor-auditórium; subjekt v priestoroch umenia*. Bratislava, Sorosovo centrum súčasného umenia 1997.

scény, a to dokonce na místě čelném. Ale i taková překvapení k životu patří.

Závěrem se omlouvám, že můj text má vlastně vzpomínkový charakter. Budiž mi omluvou, že jsou to vzpomínky hezké.

